

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

РАБІНОВИЧ Алла Вікторівна

УДК 340.1, 340.342

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА ГІДНИЙ РІВЕНЬ СПОЖИВАННЯ
ТА ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ
(ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Оборотов Юрій Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Дамірлі Мехман Алішах огли,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри європейського права
і порівняльного правознавства;

кандидат юридичних наук, доцент
Панкевич Олег Зіновійович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права.

Захист відбудеться 6 жовтня о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої
ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою:
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці
Одеської національної юридичної академії за адресою:
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розіслано 3 вересня 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. У сучасній, демократичній Україні, яка прагне стати справді соціальною і правовою державою, кожна окрема людина має бути в центрі будь-якої державної політики, зокрема політики правової. Як відомо, у ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Фундаментальним, невід'ємним проявом існування кожної людини є споживання нею різноманітних матеріальних і нематеріальних (духовних, соціальних) благ, тобто її споживча діяльність. Мабуть, не буде особливим перебільшенням стверджувати, що буття людини – це насамперед її споживання. Не вдаючись до тієї чи іншої споживчої діяльності, жоден не може жити, існувати. Можливості здійснювати споживчу діяльність відображаються, зокрема, поняттям *споживчих прав*. Ці права (можливості) залежать, передусім, від досягнутого відповідним суспільством рівня розвитку – економічного, соціального, духовного тощо. Адже людина може споживати лише ті блага, які спродуковані в процесі суспільного виробництва (і матеріального, і духовного). Отже, зазначені можливості за їх походженням є загальносоціальними (соціально-природними). Інакше кажучи, вони являють собою загальносоціальні (“природні”) споживчі права людини.

Неабияка частина цих прав так чи інакше фіксується, регламентується й захищається державою через посередництво відповідних юридичних засобів та інструментів. Тому, не вдаючись до аналізу державно-юридичного забезпечення соціально-природних споживчих прав людини (тобто державного сприяння їх здійсненню, державній охороні та захисту), не можна дістати уявлення про їх конкретний зміст і обсяг та й про ступінь їх реальності. Цим зумовлюється належність обраної проблематики до предмета саме юридичної науки.

У галузевих юридичних науках, у тому числі вітчизняних, вже тривалий час досліджуються різні аспекти правового регулювання споживчих відносин. І це є цілком виправданим, оскільки такі відносини виникають у найрізноманітніших сферах суспільного життя й регламентуються нормами різних галузей права (маються на увазі, зокрема, праці В. Авер'янова, Л. Вербицької, Н. Задорожної, О. Зверєвої, Л. Іваненко, Т. Кагала, С. Косінова, В. Мамутова, С. Мирзи, Г. Осетинської, Я. Парція, О. Писаренко, О. Письменної, А. Процькової, Б. Пугинського, О. Пунди, А. Райляна, Д. Степанова, О. Чувпила, Р. Ханик-Посполітак, О. Язвінської, В. Ястрєбчака).

Оскільки ж споживча діяльність (як і будь-який інший якісно специфічний різновид людської діяльності) підпорядкована певним загальним закономірностям, її правове регулювання в цілому належить також до предмета *загальнотеоретичної* юриспруденції. Власне остання покликана, спираючись на пізнані нею загальні закономірності вказаного регулювання, сформулювати такі поняття й положення, які будуть базовими, “наскрізними”, матимуть методологічне значення як для будь-яких галузевих досліджень означеної проблематики, так і для вдосконалення відповідного законодавства та практики його застосування.

Проте у вітчизняному теоретичному праводержавознавстві досліджень саме загальних закономірностей юридичного забезпечення соціально-природних споживчих прав людини поки що не проводилось.

Про важливість теми даного дисертаційного дослідження свідчить також і те, що нинішній стан дотримання прав споживачів в Україні не можна вважати задовільним. Так, лише у 2006 році – за результатами перевірок органами Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики та його територіальними управліннями – дотримання законодавства про захист прав споживачів понад 46,5 тис. суб'єктів господарювання сфери торгівлі, ресторанного господарства та сфери послуг – у 91% з них було виявлено й попереджено більше ніж 207 тис. порушень таких прав. За цей же період було попереджено придбання і використання населенням України недоброякісних товарів (робіт, послуг) на суму 110,5 млн. гривень (що складає 36 % від перевіреної кількості). Державними органами у справах захисту прав споживачів одержано більше 40,2 тис. звернень громадян (причому існує стала тенденція щодо щорічного приросту таких звернень у середньому близько 10 % на рік). Ці звернення були задоволені у 88,4 % випадках і споживачам за придбані неякісні товари та надані неналежної якості послуги повернено понад 8,0 млн. гривень.

Усе викладене, як видається, визначає актуальність здійсненого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії, яка здійснює розроблення наукової теми “Традиції та новації в сучасній українській державності та правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета і задачі дослідження. Ця мета полягає в опрацюванні та удосконаленні загальноправового поняттєвого апарату, який має відображати певні закономірності юридичного регулювання споживчих відносин та використовуватись у галузевих юридичних дослідженнях, а також в обґрунтуванні рекомендацій стосовно

поліпшення законодавчого забезпечення умов і засобів споживчої діяльності в Україні.

Для досягнення цієї мети передбачалось розв'язати такі завдання:

- визначити поняття соціально-природних споживчих прав людини та з'ясувати їх зв'язок і співвідношення з її іншими загальносоціальними правами, насамперед з правом людини на достатній життєвий рівень;
- виявити методологічні особливості загальнотеоретичного дослідження соціально-природних споживчих прав людини й юридичного механізму забезпечення останніх;
- проаналізувати використовуваний у юридичній науковій літературі поняттєвий апарат, через посередництво якого відображаються основні явища й процеси у сфері правового регулювання споживчих відносин;
- охарактеризувати теорію споживчого права як складову юридичної науки та як навчальну дисципліну;
- уточнити статус і місце споживчого права у загальній системі українського позитивного права, а відповідних джерел цього права – у системі законодавства України;
- з'ясувати міжнародні (всесвітні та європейські) стандарти споживчих прав людини і ступінь відповідності їм споживчого законодавства України;
- дослідити правовий (насамперед законодавчий) механізм сприяння здійсненню, охорони та захисту в Україні деяких актуальних прав споживачів і висловити пропозиції, спрямованні на його удосконалення.

Об'єкт дослідження становлять ті суспільні відносини у сфері споживчої діяльності людини, які опосередковуються правовим регулюванням.

Предметом дослідження є соціально-природні споживчі права людини та юридичний механізм їх забезпечення в Україні.

Методи дослідження. Вони ґрунтуються насамперед на соціально-детерміністичному, діалектичному та потребовому концептуальних підходах і включають низку загальнонаукових дослідницьких методів – (системно-структурного і порівняльно-правового, та методів спеціально-юридичних (тлумачення норм законодавства, соціально-правовий аналіз юридичної практики та правової статистики).

Соціально-детерміністичний підхід застосовано задля встановлення того, яким чином споживчі відносини вирішальним чином зумовлюються факторами соціальними. Діалектичний підхід використано для виявлення й пояснення змін, розвитку таких відносин. Системно-структурний дослідницький метод застосовано з метою виявлення регулятивних залежностей, зв'язків між різноманітними

нормативно-юридичними актами чи їх приписами стосовно споживчих прав, а також місця цих актів у системі законодавства України. Порівняльно-правовий метод застосовано для встановлення схожих та відмінних положень у різноманітних юридичних актах – як міжнародних, так і національних, – які стосуються споживчих прав.

Аналіз юридичної практики здійснювався в процесі вивчення матеріалів застосування норм чинного споживчого законодавства Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики, а також Львівським обласним управлінням у справах захисту прав споживачів та деякими судовими органами України.

Наукова новизна дослідження. Дана дисертаційна робота є першим у вітчизняному правознавстві загальнотеоретичним монографічним дослідженням соціально- природних споживчих прав людини та правового механізму їх забезпечення в Україні. Елементи наукової новизни вбачаються, зокрема, у таких положеннях і висновках дисертаційного дослідження, які виносяться на захист:

уперше:

- запропоновано й обґрунтовано визначення поняття соціально-природних (загальносоціальних) споживчих прав;
- виявлено зв'язки та співвідношення таких прав з іншими соціально-природними правами людини, насамперед із її правом на достатній життєвий рівень;
- визначено видову належність соціально-природних споживчих прав людини у загальній класифікації таких прав людини;

по-новому:

- сформульовані й обґрунтовані визначення низки основних терміно-понять, які відображають загальні властивості людської споживчої діяльності та використовуються в її правовому регулюванні (зокрема, понять “споживач”, “споживчі відносини”, “послуга”, “об’єктивно-юридичне споживче право”, “суб’єктивно-юридичні споживчі права”);

уточнено:

- перелік і зміст міжнародних (всесвітніх та європейських) стандартів права людини на гідний рівень споживання;
- висновки стосовно рівня відповідності норм споживчого законодавства України міжнародним стандартам споживчих прав людини, зокрема стандартам Європейського Союзу та Ради Європи;

дістали подальшого розвитку:

- обґрунтування евристичних можливостей потребового концептуального підходу у дослідженнях саме споживчих прав людини;
- аргументація статусу і місця норм споживчого права у загальній системі права України, а нормативно-правових актів, у яких ці норми вміщуються, – у системі її законодавства;

- висновки щодо ефективності законодавчого механізму юридичного забезпечення в Україні декотрих актуальних споживчих прав людини (права на харчові продукти належної якості, на житлово-комунальні послуги, на інформацію стосовно товарів і послуг у сфері споживання) і пропозиції, спрямовані на його удосконалення;
- характеристика науково-методичних особливостей викладання курсу “Юридичний захист прав споживачів” у вищих навчальних закладах.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані:

- як методологічний інструментарій у наступних дослідженнях споживчо-правової проблематики у загальнотеоретичній та у галузевих юридичних науках;
- для удосконалення практики правового регулювання споживчих відносин (зокрема відповідної правотворчої, правозастосувальної та правотлумачної діяльності);
- у навчальному процесі в юридичних, економічних та торговельних вищих навчальних закладах при викладанні курсів цивільного права, підприємницького права, комерційного права, юридичного захисту прав споживачів. Положення і висновки дисертаційного дослідження вже декілька років використовуються здобувачем у процесі викладання студентам Львівської комерційної академії останнього з названих навчальних предметів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії.

Результати дисертаційного дослідження оприлюднювались у виступах і доповідях на таких науково-практичних конференціях: “Становлення і розвиток правової системи України” (Київ, 21 березня 2002 р.); “Україна наукова” (Дніпропетровськ, 16-20 червня 2003 р.); “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (Львів, 3-4 лютого 2005 р; Львів, 8-9 лютого 2007 р.); “Актуальні питання реформування правової системи України” (Луцьк, 1-2 червня 2007 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 5 статтях, опублікованих у журналах і наукових збірниках, затверджених ВАК України як фахові видання, а також у п’яти збірках матеріалів і тез доповідей науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (які структуровано на чотирнадцять підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг основного тексту дисертації становить 164 сторінки. Список використаних джерел включає 271 назву обсягом 24 сторінки.

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами і темами, визначені об'єкт, предмет, мета й основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру й обсяг.

У **першому розділі “Природні споживчі права людини: методологія дослідження та загальнотеоретична характеристика”** висвітлено стан вітчизняних наукових юридичних досліджень споживчих прав людини, схарактеризована методологія даного дослідження, з'ясовано основні властивості таких прав як соціально-природного явища.

У **підрозділі 1.1. “Проблематика споживчих прав у науковій та навчальній літературі”** виокремлено основні проблеми правового регулювання споживчих прав людини, які аналізувались у вітчизняному та зарубіжному правознавстві. Звернено увагу на прогалини та певну односторонність у наукових дослідженнях означеної проблематики (зокрема, брак загальнотеоретичних розробок).

У **підрозділі 1.2. “Методологічні аспекти загальнотеоретичного дослідження споживчих прав людини”** схарактеризовано дослідницькі підходи (соціально-детерміністичний, діалектичний, потребовий), загальнонаукові (системно-структурний, порівняльний) та спеціально-юридичні методи, використані у роботі. Основну увагу приділено обґрунтуванню особливих евристичних можливостей потребового концептуального підходу у з'ясуванні споживчих прав людини. **Адже оскільки споживання будь-яких матеріальних чи духовних благ – це така діяльність людей, яка завжди безпосередньо спрямована на задоволення їхніх потреб, то вона сама (і все, що з нею пов'язане) має досліджуватись з позицій того підходу, який названо “потребовим”.** Тому, спираючись на нього, можна сформулювати або уточнити дефініції низки тих загальноправових понять, які здатні слугувати інтелектуальним інструментарієм дослідження будь-яких споживчих прав та механізму їх юридичного забезпечення.

У **підрозділі 1.3. “Поняттєвий апарат проблематики споживчих прав людини”** представлено загальнотеоретичний аналіз базових категорій, які мають відображати основні феномени у сфері споживання – зокрема, понять “споживач”, “споживчі права”, “послуга”. Визначені поняття споживчих прав людини як явища загальносоціального (соціально-природного) та як явища державно-вольового (об'єктивно-юридичного) та суб'єктивно-юридичного). На основі узагальнення існуючих у законодавстві та в науковій літературі положень з цих питань вперше пропонуються або уточнюються дефініції зазначених категорій, які далі

використовуються у дисертаційному дослідженні в їх методологічній функції.

Обґрунтовано, що соціально-природне (загальносоціальне) споживче право людини – це зумовлена рівнем розвитку суспільства можливість людини задовольняти свої біологічні, соціальні, духовні та інші потреби, які відповідають достатньому життєвому рівню для неї та її сім'ї, через посередництво споживання матеріальних та інших благ, а також вдаватись до охорони і захисту такої діяльності. Об'єктивно-юридичне (позитивне) споживче право – це система встановлених чи санкціонованих державою різногалузевих юридичних норм, які відображають і регламентують соціальні умови й засоби здійснення, охорони та захисту соціально-природних споживчих прав. Суб'єктивно-юридичне споживче право людини – це забезпечувана державою можливість задоволення її потреб (біологічних, соціальних, духовних та інших), які відповідають достатньому життєвому рівню для неї та її сім'ї через посередництво використання якісних товарів і послуг (робіт), а також вдатися до державної охорони й захисту такої діяльності. Загальною юридичне поняття “споживач” (розглядуване в аспекті споживчих прав людини) можна визначити у такий спосіб: споживач – це людина, яка використовує забезпечувану державою діяльність інших суб'єктів та її результати безпосередньо для задоволення своїх потреб та потреб своєї сім'ї або для створення його умов і засобів. Загальною юридичне поняття “послуга” (розглядуване у такому ж аспекті) можна визначити як врегульовану юридичними нормами дію або діяльність юридичних та службових осіб, а також фізичних осіб – підприємців, метою й змістом якої є якісне задоволення потреб людей і яка становить безпосередній предмет їхнього споживання або ж створює його умови та засоби.

У підрозділі 1.4. “Зв'язок і співвідношення соціально-природних споживчих прав з правом людини на достатній рівень життя та з іншими природними правами” досліджується зв'язок і співвідношення соціально-природних споживчих прав з правом людини на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та з іншими соціально-природними правами, зокрема з правом на життя і здоров'я, правом на вільний розвиток своєї особистості (котрі, як відомо, закріплено у ст. 3, 23, 27, 48, 49, 50 Конституції України). Зроблено висновки про те, що споживчі права людини слугують “конкретизатором” та інструментом здійснення усіх названих вище прав. Адже поза реалізацією соціально-природних споживчих прав людини чимало інших її життєвих (фізичних) та й особистісних прав належною мірою взагалі не можуть бути здійснені.

Проте право на достатній життєвий рівень і право на гідний рівень споживання не є тотожними, оскільки життя, існування людини не обмежується лише її споживчою діяльністю (хоча остання є, ясна річ, матеріальною основою, базою життя людини). Втім мінімальний рівень

гідного споживання людини становить водночас і мінімально достатній її життєвий рівень.

На основі розгляду цього питання визначено видову належність досліджуваних прав людини з огляду на загальну класифікацію її загальносоціальних прав. З огляду на запропоновану у вітчизняній літературі загальну класифікацію соціально-природних прав людини на фізичні (життєві), особистісні, культурні, економічні та політичні, право людини на гідний рівень споживання становить складову частину насамперед прав першої групи, хоча деякою мірою воно стосується також і групи культурних прав.

У підрозділі 1.5. *“З історії становлення і розвитку юридичного забезпечення споживчих прав”* подано стислий екскурс в історію державно-юридичного (національного), а також міжнародно-юридичного забезпечення споживчих прав людини у XX столітті.

Зокрема, констатується, що в Європі початком офіційної міждержавної політики із захисту прав споживачів стала *“Хартія захисту споживачів”*, прийнята Консультативною асамблеєю Євросоюзу в 1973 році.

Світові ж міжнародні основи політики у сфері захисту прав споживачів були визначені *“Керівними принципами на захист інтересів споживачів”*, схваленими Генеральною Асамблеєю ООН 9 квітня 1985 року. При ООН було утворено Consumers International – міжнародну організацію незалежних споживачів, до складу якої входять майже 200 країн світу, у тому числі й Україна.

У підрозділі 1.6. *“Споживче право як юридичне (‘‘легістське’’) явище. Його місце у системі позитивного права і системі законодавства України”* означене право розглядається вже як державно-вольовий (юридичний) феномен. На основі аналізу різних наукових поглядів на це явище пропонується оновлена дефініція його поняття. При цьому окремо визначаються поняття об’єктивно-юридичного споживчого права та суб’єктивно-юридичного споживчого права.

В результаті дослідження місця об’єктивно-юридичного споживчого права у системі позитивного права України, вивчення чинного національного законодавства та відповідних поглядів науковців висловлено додаткові аргументи на підтвердження того, що комплекс юридичних норм, які складають споживче право, є на сьогодні міжгалузевим юридичним інститутом (який, можливо, згодом трансформується у комплексну галузь права). Проаналізовані офіційні джерела, в яких закріплено юридичні норми щодо споживчих відносин, їх роль у системі законодавства України. Додатково обґрунтовано положення про те, що в цій системі такі джерела складають міжгалузевий (комплексний) інститут споживчого права.

У підрозділі 1.7. **“Теорія споживчого права як складова юридичної науки та навчальна дисципліна”** аналізується наукознавчий статус знань про споживче право у системі сучасної вітчизняної юридичної науки. Зроблено висновок про те, що ці знання поступово набувають рівня теорії споживчого права, яка ставатиме комплексною юридичною наукою і включатиме загальну (загальнотеоретичну) частину та частину спеціальну.

Закінчується підрозділ викладом низки міркувань щодо необхідності та особливостей викладання теорії споживчого права у вищих навчальних закладах юридичного й економічного профілів. Спираючись на власний досвід тривалого викладання відповідного навчального курсу у Львівській комерційній академії, а також беручи до уваги видану в Україні відповідну навчально-методичну літературу, здобувач обґрунтовує навчальну програму цього курсу та науково-методичні особливості його вивчення.

У розділі 2 **“Міжнародні стандарти споживчих прав людини та українська практика”** висвітлюються вміщені у всесвітніх та регіонально-європейських міжнародно-правових актах і документах принципи й нормативні вимоги до національного правового регулювання суспільних відносин у сфері споживання й у їх світлі аналізується українське споживче законодавство.

У підрозділі 2.1. **“Всесвітні стандарти права людини на гідний рівень споживання”** викладається загальне поняття таких стандартів та подаються їх основні класифікації, які мають методологічне значення для подальшого аналізу питань розділу. Спираючись на викладені положення, докладно характеризуються такі стандарти – передовсім нормативні вимоги Керівних принципів ООН на захист інтересів споживачів 1985 року. Виходячи з цього міжнародного документа, встановлено, що такими стандартами слід вважати права споживачів на: безпеку життя, безпечні засоби існування, захист економічних інтересів, відшкодування шкоди, інформацію та навчання, представництво.

У підрозділі 2.2. **“Європейські стандарти права людини на гідний рівень споживання”** висвітлюються насамперед ті нормативні положення, що містяться у низці договорів і Директив Європейського Союзу (зокрема, у Хартії захисту споживачів (1973 р.), Єдиному європейському акті (1986 р.), Маастрихтському договорі (1992 р.) та у деяких чинних Директивах ЄС.

Поряд з цим спеціально проаналізовано нині обов’язковий для України стандарт права працюючої людини на таку винагороду, яка забезпечувала б гідний (достатній) рівень життя для неї та її сім’ї, – стандарт, закріплений у п.1 ст.4 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Цю Хартію (щоправда, без зазначеного пункту статті 4) ратифіковано Законом України “Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)” від 14 вересня 2006 року.

У підрозділі 2.3. **“Стан і проблеми імплементації міжнародних стандартів споживчих прав в Україні”** аналізується сучасна ситуація із впровадженням імплементації міжнародних стандартів споживчих прав у чинне українське законодавство. Порівняння цього законодавства з дослідженими міжнародно-правовими актами та документами дало підставу зробити висновок про те, що основні норми споживчого права України значною мірою узгоджені з цими стандартами. Проте на сьогодні ще не всі вимоги таких стандартів знайшли своє належне відображення у законодавстві України про права споживачів. Так, право на освіту та інформування з питань споживчих можливостей та право на сприяння економічним інтересам споживачів відображено у ньому лише частково (у ст. 25 названого Закону України). Вимога про створення системи розподілу основних споживчих товарів і послуг (відповідно до якої державна політика має бути спрямована на забезпечення такого розподілу насамперед там, де останній здійснювати складно, наприклад, у сільській місцевості) ще не знайшла прямого закріплення у нормах нашого законодавства.

Також є помітні невідповідності цих норм Директивам Європейського Союзу 87/102, 87/357, 93/13, 94/47, 97/7.

Українські реалії поки що не відповідають і згаданій вище вимозі п.1. ст.4 Європейської соціальної хартії (переглянутої) в інтерпретації цієї норми Європейським комітетом соціальних прав.

У розділі 3 **“Юридичний механізм здійснення та захисту в Україні деяких прав споживачів і можливості його вдосконалення”** аналізуються законодавчі засоби забезпечення таких трьох вельми актуальних споживчих прав людини, як право на харчові продукти належної якості, право на житлово-комунальні послуги та право на інформацію щодо товарів і послуг у сфері споживання. Аналіз матеріалів діяльності Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики та його територіальних органів, здійснений у дисертації, засвідчив, що нинішній стан юридичного гарантування згаданих прав поки що не можна вважати задовільним.

У підрозділі 3.1. **“Поняття і склад юридичного механізму забезпечення споживчих прав людини”** відтворено основні положення щодо з поняття та складу юридичного механізму правового регулювання. Цей виклад спирається на відому у вітчизняному загальнотеоретичному праводержавознавстві характеристику механізму державно-юридичного регулювання суспільних відносин, яка має методологічне значення для аналізу такого регулювання й у сфері відносин споживчих. Констатується, що держава забезпечує здійснення і захист споживчих прав через посередництво різноманітних юридичних (державно-вольових) інструментів, сукупність яких, як відомо, відображається поняттям **“механізм правового регулювання”**. До складу цього механізму зазвичай включають юридичні норми, форми (джерела) їх зовнішнього виразу

– закони та інші нормативно-правові акти, акти застосування та акти офіційного тлумачення юридичних норм, правові відносини, режим законності.

Таке загальне уявлення про механізм правового регулювання повною мірою може бути поширене й на механізм юридичного забезпечення прав споживачів. Базою, фундаментом такого механізму є законодавчі та нормативні підзаконні акти держави з питань прав споживачів. Тому аналізу саме цих актів приділено основну увагу.

У *підрозділі 3.2. “Юридичні засоби забезпечення і захисту права людини на харчові продукти належної якості”* обґрунтовано положення про те, що суб’єктивно-юридичне право людини на якісні харчові продукти можна визначити як забезпечувану державою її можливість отримання та споживання нею якісних харчових продуктів задля задоволення своїх потреб і потреб її сім’ї у достатньому харчуванні, а також вдаватися до державної охорони й захисту цієї діяльності.

Докладно характеризуються регулятивні, дефінітивні й охоронні норми чинного законодавства України, спрямовані на забезпечення і захист названого права, а також аналізуються матеріали адміністративної та судової практики їх застосування. На підставі проведеного аналізу сформульовано низку пропозицій стосовно удосконалення деяких норм Закону України “Про захист прав споживачів” (п. 1 ст. 23) та Закону України “Про безпечність та якість харчових продуктів” (ст.59).

У *підрозділі 3.3 “Юридичні засоби забезпечення і захисту права людини на житлово-комунальні послуги”* обґрунтовано положення про те, що суб’єктивно-юридичне право на якісні житлово-комунальні послуги – це забезпечувані державою можливості людини – користувача житла отримувати житлово-комунальні послуги встановленої державними нормативами якості, необхідну і доступну інформацію про їх перелік та споживчі властивості, а також вдаватись до державної охорони й захисту цієї діяльності.

Висвітлюються законодавчі та деякі інші нормативні юридичні гарантії забезпечення права людини на житлово-комунальні послуги. На основі аналізу норм Закону України “Про житлово-комунальні послуги” та матеріалів адміністративної та судової практики їх застосування запропоновано низку рекомендацій стосовно поліпшення викладу деяких його статей (ст.12, 21).

У *підрозділі 3.4. “Юридичні засоби забезпечення і захисту прав людини на інформацію щодо товарів та послуг у сфері споживання”* обґрунтовується положення про те, що споживча інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про товари й послуги (роботи) у сфері споживання, які є доступними для сприйняття людиною–споживачем та необхідними їй для реалізації,

охорони і захисту споживчих прав. Суб'єктивно-юридичне право на таку інформацію-це забезпечувана державою можливість її отримати.

Аналізуються регулятивні, дефінітивні й охоронні юридичні норми, спрямовані на забезпечення та захист права людини на інформацію щодо товарів і послуг у сфері споживання, а також матеріали юридичної практики застосування таких норм. У результаті сформульовано низку пропозицій стосовно покращення юридичного гарантування зазначеного права. Зокрема, у Законі України “Про захист прав споживачів”: визначити поняття “споживча інформація”; передбачити статтю, яка закріплювала б право споживача на *повну* інформацію про зобов'язаних суб'єктів при наданні ними товарів, послуг, робіт у сфері споживання; у п. 7 ст. 23 зазначити не тільки про відсутність інформації, але й про її ненадання.

До ст.156-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення пропонується включити додатково пункт про відповідальність за порушення права споживача на отримання необхідної та достовірної інформації про товари (роботи, послуги), які реалізуються, а також про виробника, продавця, виконавця і про режим їхньої роботи та покласти таку відповідальність не тільки на громадян, але й на посадових осіб та на юридичних осіб.

У **Висновках** викладено основні результати дисертаційного дослідження. Вони відображаються у наступних положеннях:

Соціально-природне (загальносоціальне) споживче право людини – це зумовлена рівнем розвитку суспільства можливість людини задовольняти свої біологічні, соціальні, духовні та інші потреби, які відповідають достатньому життєвому рівню для неї та її сім'ї, через посередництво споживання матеріальних та інших благ, а також вдаватись до охорони і захисту такої діяльності.

У загальній системі соціально-природних прав людини споживчі права найтісніше пов'язані з її правом на життя, правом на здоров'я, але найбільш безпосередньо – з правом на достатній життєвий рівень. По відношенню до останнього права споживчі права людини слугують засобом, інструментом його конкретизації, реалізації та гарантування. Адже без належного здійснення споживчих прав людини забезпечити її право на достатній життєвий рівень взагалі навряд чи можливо. Проте право на достатній життєвий рівень і право на гідний рівень споживання не є тотожними, оскільки життя, існування людини не обмежується лише її споживчою діяльністю. Але мінімальний рівень гідного споживання людини становить водночас її мінімально достатній життєвий рівень.

З огляду на запропоновану у вітчизняній літературі загальну класифікацію соціально-природних прав людини на фізичні (життєві), особистісні, культурні, економічні та політичні, право людини на гідний рівень споживання становить складову частину насамперед прав першої

групи, хоча деякою мірою воно стосується також і групи культурних прав.

Найбільш прийнятним концептуальним підходом до дослідження споживчих прав, який зумовлюється самою їх сутністю, видається підхід потребовий. Спираючись на нього, можна сформулювати або уточнити дефініції низки тих загальноюридичних понять, які здатні слугувати інтелектуальним інструментарієм дослідження будь-яких споживчих прав. Об'єктивно-юридичне (позитивне) споживче право – це система встановлених чи санкціонованих державою різногалузевих юридичних норм, які відображають і регламентують соціальні умови й засоби здійснення, охорони та захисту соціально-природних споживчих прав. Суб'єктивно-юридичне споживче право людини – це забезпечувана державою можливість задоволення її потреб (біологічних, соціальних, духовних та інших), які відповідають достатньому життєвому рівню для неї та її сім'ї через посередництво використання якісних товарів і послуг (робіт) а також вдаватися до державної охорони й захисту такої діяльності. Загальноюридичне поняття “споживач” (розглядуване в аспекті споживчих прав людини) можна визначити у такий спосіб: споживач – це людина, яка використовує забезпечувану державою діяльність інших суб'єктів та її результати безпосередньо для задоволення своїх потреб та потреб своєї сім'ї або для створення його умов і засобів. Загальноюридичне поняття “послуга” (розглядуване у такому ж аспекті) можна визначити як врегульовану юридичними нормами дію або діяльність юридичних та службових осіб, а також фізичних осіб – підприємців, метою й змістом якої є якісне задоволення потреб людей і яка становить безпосередній предмет їхнього споживання або ж створює його умови та засоби.

Дослідження основних міжнародно-правових актів, в яких закріплено соціально-природні споживчі права людини (насамперед Керівних принципів ООН на захист інтересів споживачів 1985 року, Хартії захисту споживачів 1973 року, Єдиного Європейського акту 1986 року, Маастрихтського договору 1992 року, а також низки Директив Європейського Союзу), дає підставу констатувати, що міжнародно визнаними – й у такому сенсі стандартизованими – є споживчі права на: безпеку життя, безпечні засоби існування, захист економічних інтересів, відшкодування шкоди, інформацію та навчання, представництво. Порівняння національного законодавства щодо споживчих прав зі згаданими міжнародними стандартами досліджуваних прав дозволяє дійти висновку про те, що воно значною мірою відповідає їм. Внесені 12 грудня 2005 року зміни і доповнення до згаданого Закону значною мірою узгоджуються з відповідними Директивами ЄС. Проте між нормами цього Закону і положеннями Директив 97/7 ЄС, 87/102 ЄС, 93/13 ЄС, 94/47/ ЄС, 87/357/ ЄС поки що є помітні розбіжності, які буде необхідно поступово усувати. Основна ж причина невідповідності українських

реалій міжнародним стандартам прав споживачів вбачається у масових порушеннях норм відповідного законодавства. Не відповідають ці реалії й вимозі Європейської соціальної хартії (переглянутої) про виплату кожному працівнику такої винагороди, яка забезпечувала б достатній рівень життя для нього та його сім'ї.

Суб'єктивно-юридичне право людини на якісні харчові продукти можна визначити як забезпечувану державою її можливість отримання та споживання якісних харчових продуктів задля задоволення своїх потреб і потреб її сім'ї у достатньому харчуванні, а також вдаватися до ефективного державного захисту цієї діяльності. Суб'єктивно-юридичне право на якісні житлово-комунальні послуги пропонується визначити як забезпечувані державою можливості людини – користувача житла отримувати житлово-комунальні послуги встановленої державними нормативами якості, необхідну і доступну інформацію про їх перелік та споживчі властивості, а також вдаватись до ефективного державного захисту цієї діяльності. Споживча інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про товари й послуги (роботи) у сфері споживання, які є доступними для сприйняття людиною–споживачем та необхідними їй для реалізації, охорони і захисту споживчих прав. Суб'єктивно-юридичне право на таку інформацію – це забезпечувана державою можливість її отримувати.

Для підвищення ефективності юридичного забезпечення в Україні споживчих прав людини обґрунтовано доцільність внесення певних змін у Закони України: “Про захист прав споживачів” (уточнити ст.1, п1. 7 ст. 23, а також доповнити його певними положеннями); “Про безпечність та якість харчових продуктів” (уточнити ст.59, а також доповнити його певними дефініціями); “Про житлово-комунальні послуги” (уточнити ст.12, 21, а також внести певні доповнення); Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст.156-1).

Усі ці пропозиції спираються на теоретичну інтерпретацію загальноюридичних понять, які опосередковують державно-нормативне регулювання різноманітних споживчих відносин в Україні, а також на результати певного узагальнення правозастосовної та правореалізаційної практики у сфері споживання.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Рабінович А.В. Захист прав споживачів: можливості удосконалення законодавчого механізму // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип.18. – Одеса, 2003.— С. 550-554.
2. Рабінович А.В. Вивчення прав споживачів у вищій школі: науково-теоретичні та методичні аспекти // Держава і право: Збірник наукових праць. – Вип. 25. – К., 2004. – С .302-306.

3. Рабінович А.В. Споживчі права людини: до розробки загальноюридичних понять // Юридична Україна. – 2005. – № 10. – С.32-37.

4. Рабінович А.В. Право людини на якісні продукти харчування: нормативно-юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальна характеристика) // Підприємництво, господарство і право.— 2006. – № 11. – С.21-24.

5. Рабінович А.В. Право людини на споживчу інформацію та юридичний механізм його забезпечення в Україні // Держава і право: Збірник наукових праць. – Вип. 36. – К., 2007. – С. 322-327.

6. Рабінович А.В. Права споживачів в Україні: можливості удосконалення законодавчого захисту // Становлення і розвиток правової системи України: Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції (21 березня 2002 року). – К., 2002. – С.134-136.

7. Рабінович А.В. Деякі питання щодо прав споживачів та їх захисту // Україна наукова – 2003: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-20 червня 2003 р.). – Дніпропетровськ, 2003. – С.54-56.

8. Рабінович А.В. Споживчі права людини: до розробки загальнотеоретичного апарату дослідження // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції (3-4 лютого 2005 р.). – Львів, 2005. – С.55-56.

9. Рабінович А.В. Нормативно-юридичний механізм забезпечення права людини на якісні продукти харчування: можливості удосконалення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції (8-9 лютого 2007 р.) – Львів, 2007. – С.330-332.

10. Рабінович А.В. Інформація на товари і послуги як об'єкт споживчих прав людини // Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей. – Том 1. – Луцьк, 2007. – С.448-451.

Анотація

Рабінович А.В. Право людини на гідний рівень споживання та юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

Дисертація є першим у вітчизняному правознавстві загальнотеоретичним монографічним дослідженням соціально-природних споживчих прав людини та юридичного механізму їх забезпечення в Україні.

Вперше подається інтерпретація споживчих прав людини як різновиду її соціально-природних (загальносоціальних) прав та викладається характеристика їх зв'язків і співвідношення з іншими соціально-природними правами, насамперед з правом на достатній життєвий рівень.

Охарактеризовані основні міжнародні (всесвітні й європейські) стандарти прав людини на гідний рівень споживання та з'ясовано стан відповідності їм споживчого законодавства України й можливості його подальшої адаптації до цих стандартів.

Проаналізовано стан законодавчого механізму забезпечення в Україні таких актуальних споживчих прав людини як право: на харчові продукти належної якості, на житлово-комунальні послуги, на інформацію стосовно товарів і послуг (робіт) у сфері споживання та можливості удосконалення цього механізму, задля чого сформульовано низку відповідних пропозицій.

Ключові слова: споживач, споживчі відносини, споживчі права, послуга, споживче законодавство, право на якість харчових продуктів, право на житлово-комунальні послуги, право на споживчу інформацію.

Аннотация

***Рабинович А.В. Право человека на достойный уровень потребления и юридический механизм его обеспечения в Украине (общетеоретическое исследование).* – Рукопись.**

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Диссертация является первым в отечественном правоведении общетеоретическим монографическим исследованием социально-естественных потребительских прав человека и юридического механизма их обеспечения в Украине.

На основе использования социально-детерминистского, диалектического и потребностного концептуальных подходов, а также ряда общенаучных и специально-юридических методов исследования впервые предлагается интерпретация потребительских прав человека как разновидности его социально-естественных (общесоциальных) прав и излагается характеристика их связей и соотношения с другими социально-естественными правами, прежде всего с правом человека на достойный жизненный уровень его и его семьи.

По-новому определяются основные понятия, которые отображают общие свойства человеческой потребительской деятельности и используются в ее государственно-юридическом обеспечении. Так, обосновывается, что социально-естественное потребительское право человека – это обусловленная развитием общества возможность человека удовлетворять свои биологические, социальные, духовные и иные потребности, соответствующие достойному жизненному уровню его и его семьи, посредством потребления материальных и других благ, а также прибегать к охране и защите этой деятельности. Объективно-юридическое потребительское право – это система установленных или санкционированных государством разноотраслевых юридических норм, которые отображают и регламентируют социальные условия и средства осуществления, охраны и защиты социально-естественных потребительских прав. Субъективно-юридическое потребительское право человека – это обеспеченная государством возможность удовлетворения своих потребностей (биологических, социальных, духовных и иных), соответствующих достойному жизненному уровню его и его семьи, посредством использования качественных товаров и услуг (работ), а также возможность прибегать к государственной охране и защите этой деятельности. Потребитель – это человек, который использует обеспеченную государством деятельность других субъектов и ее результаты непосредственно для удовлетворения своих потребностей и потребностей своей семьи.

Дополнительно аргументировано положение о том, что комплекс норм объективного юридического потребительского права – это межотраслевой институт в системе права Украины, а комплекс содержащих их нормативно-правовых актов – это аналогичный институт в системе ее законодательства.

Охарактеризованы основные международные (всемирные и европейские) стандарты прав человека на достойный уровень потребления; выяснено, насколько соответствует им потребительское законодательство Украины и каковы возможности дальнейшей его адаптации к этим стандартам. Особое внимание в связи с этим уделено анализу стандарта, который закреплен в п.1. ст.4 Европейской социальной хартии (пересмотренной) и конкретизирован количественно Европейским комитетом социальных прав.

Проанализированы законодательные инструменты обеспечения в Украине таких актуальных потребительских прав, как право на продукты питания надлежащего качества, право на жилищно-коммунальные услуги, право на информацию о товарах, услугах (работах) в сфере потребления, и предложены рекомендации по усовершенствованию юридических гарантий этих прав в Украине.

Ключевые слова: потребитель, потребительские отношения, потребительские права, услуга, право на качество пищевых продуктов, право на жилищно-коммунальные услуги, право на потребительскую информацию.

SUMMARY

Rabinovych A.V. Human Right to Worthy Level of Consumption and Legal Mechanism of its Securing in Ukraine (General Theoretical Research). – Manuscript.

Dissertation for gaining the scientific degree of Candidate of Legal Sciences in speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Sciences. – Odesa National Law Academy. – Odesa, 2007.

The dissertation is the first in native jurisprudence general theoretical monographic research of consumer social and natural human rights and legal mechanism of their securing in Ukraine.

The interpretation of consumer human rights as a kind of social and natural (general social) rights, characteristics of nexus between them and correlation with other social and natural rights, especially with the right to worthy standard of living, is given for the first time.

The fundamental international (universal and European) standards of human right to worthy level of consumption are characterized. The author ascertains the conformity of valid Ukrainian legislation with the mentioned standards and the possibilities of its future adaptation with them.

The status of legislative mechanism of securing human rights to high quality foodstuffs, to housing services, to information concerning goods and services in consumption sphere, and the possibilities of improving of this mechanism are analyzed. As a result of the latter the author makes several proposals.

Key words: consumer, consumer relations, consumer rights, consumer legislation, quality of foodstuffs, housing services, consumer information.